

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STV102
VT05
Handledare: Annica Kronsell

Konflikt på flykt

Analys av flyktingströmmars påverkan på konflikterna i
Great Lakes-regionen.

David Nilsson
Carl Seling

Abstract

Konflikterna i Great Lakes-regionen har präglats av både flyktingströmmar och etniska dimensioner. Vi har genomfört en fallstudie på detta område för att undersöka vilken betydelse flyktingar har för konflikterna i regionen.

Vi visar hur flyktingströmmarnas karaktär och flyktingskapets utsatthet leder till skärpta etniska spänningar och bidrar till försvagandet av stater. Flyktingarnas osäkra livssituation och kollektiva minnen innebär ett särskilt starkt identitetsbehov, vilket kan leda till ökad etnisk polarisering och gör att de blir lätta att mobilisera politiskt.

Flyktingströmmar orsakar ett allvarligt försvagande av stater, eftersom de på ett fundamentalt sätt underminerar statens legitimitet, genom exempelvis deras förlorade förtroende för staten och dess institutioner samt deras inblandning i väpnade attacker mot hemlandet.

Generellt uppmärksammas flyktingströmmar oftast bara som en allvarlig konsekvens av konflikter, men vi visar hur de också kan förstås som en starkt bidragande orsak till inomstatlig och regional instabilitet.

Nyckelord: Flyktingar, Great Lakes, Etnicitet, Konflikt, Regional instabilitet

Antal tecken: 69 873 inkl. blanksteg

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemområde och syfte	2
1.2	Frågeställning	2
1.3	Val av fall	3
2	Teori	4
3	Metod.....	5
3.1	Forskningsstrategi.....	5
3.2	Material.....	5
3.3	Tillvägagångssätt	6
3.4	Avgränsningar och begreppsdiskussion	6
4	Splittringen mellan hutu och tutsi.....	7
4.1	Syner på hutu och tutsi.....	7
5	Koppling mellan flyktingströmmar och konflikt i regionen	9
5.1	Följderna av huturevolutionen i Rwanda 1959.....	9
5.2	Upproret och den följande massakern i Burundi 1972.....	10
5.3	Folkmord och det efterföljande maktskiftet i Rwanda 1994	11
5.4	Massakerna i Norra och Södra Kivu 1996.....	11
5.5	”Kin-country syndrome”	12
6	Flyktingströmmar och identitet.....	13
6.1	Flyktingströmmars påverkan på identitetskonstruktioner i Zaire.....	13
6.2	Flyktingkapets osäkerhet och behov av identitet	14
6.3	Etnicitet och flyktingar som redskap	16
6.4	Myter och minnen.....	18
7	Flyktingar, staten och säkerhetsdilemmat.....	21
7.1	Svaga stater.....	21

7.2	Kollektiva rädslor och säkerhetsdilemmat	23
7.3	Militarisering av flyktingläger.....	25
8	Slutsatser.....	26

1 Inledning

Sedan andra världskrigets slut har de mellanstatliga krigen till stor del ersatts av en ny typ av konflikter där gränserna mellan civil och stridande suddats ut och blivit alltmer problematiska. Tillsammans med att distinktionen mellan hem och front blivit vagare har detta lett till att andelen civila offer ökat kraftigt de senare decennierna och uppgår i dagens konflikter till ca sjuttiofem procent. En naturlig följd av den ökade civila utsattheten har blivit att antalet flyktingar har ökat kraftigt, vilket har bidragit till att konflikterna är både lokala och globala (Aggestam 2004:13, 21, Hassner 1998:275).

Flyktingar, diasporabefolkning och andra stater är viktiga externa aktörer som har gjort den ofta förekommande benämningen inbördeskrig aningen vilseledande (Lindholm Schulz 2004:95). De externa dimensionerna gör att denna typ av konflikter istället bör förstås i sin regionala kontext.

Denna nya sorts konflikter ses ofta som identitetsbaserade och kretsar kring etnicitet, nationstillhörighet och religion (Aggestam 2004:13). Det är dock viktigt att betona att det inte är identiteterna i sig som orsakar denna typ av konflikter utan nationalismens betonande av olikheter och gränsdragningar (Lindholm Schulz 2002:72).

Identitetsbaserade konflikter förekommer framför allt i svaga stater där staten lider brist på legitimitet till följd av marginalisering och diskriminering av grupper som inte känner samhörighet med statens kategorisering av nationen (Holsti 1996:40, Lindholm Schulz 2004:105f.). De nya konflikterna kan därför ses ha en nära koppling till en nationsbyggnadsprocess, som i sin tur är en reaktion mot det misslyckade nationalstatsprojektet som inte har lyckats inkludera minoriteter (Lindholm Schulz 2002:72). De som tvingats fly landet är ofta de som är marginaliserade och utestängda från den nationella gemenskapen. Detta gör att flyktingar kan ses som en viktig del i nationsbyggnaden eller i nationsförstörelseprocessen, som Connor kanske lämpligare beskriver den (Connor enligt Lindholm Schulz 2002:73).

Identitetsbaserade konflikter och stora flyktingströmmar har varit ett utmärkande karaktärsdrag i framför allt den afrikanska kontinentens säkerhetssituation. Flyktingströmmar har här på många sätt, som sällan uppmärksammas, orsakat många inomstatliga problem men även mellanstatliga spänningar med internationell osäkerhet som följd.

1.1 Problemområde och syfte

I den senare tidens ofta identitetsbaserade konflikter är flyktingströmmar en tydlig och omfattande del. När ett stort antal människor flyr innebär detta självklart stora påfrestningar för området i fråga och kan leda till splittring och regional instabilitet. Vår förförståelse är därför att flyktingströmmars påverkan blir extra stor i konflikter som kretsar kring etnicitet, eftersom det i dessa konflikter redan existerar starka spänningar mellan olika grupper.

Vi vill i denna uppsats undersöka om och i så fall hur flyktingströmmar kan påverka konflikter där etnicitet spelar en central roll.

Flyktingar som aktörer och flyktingenskapets potentiella explosivitet har enligt oss inte fått tillräckligt stor uppmärksamhet inom forskningsvärlden, vilket gör att problemet blir inomvetenskapligt relevant (Esaiasson et al. 2003:30). Det finns brett akademiskt stöd för hypotesen att flyktingströmmar påverkar konflikter, men få författare för någon djupare diskussion om *hur* detta sker (t.ex. Miall et al. 1999:81, Kymlicka 2004:69).

Genom att inte undersöka flyktingströmmars inomstatliga och regionala konsekvenser anser vi att det finns en stor risk att förenkla eller t.o.m. förbise konflikters dynamik, komplexitet och sammanhängande karaktär. Därför är vårt syfte att belysa denna dimension av konflikter och skapa en grund för fortsatt forskning och diskussion. Vi vill göra detta genom att mer ingående studera flyktingströmmars påverkan på två viktiga aspekter i identitetsbaserade konflikter, nämligen förstärkandet av den etniska identiteten och den mer allmänna regionala säkerheten och stabiliteten.

Vi är fullt medvetna om att konflikter skulle ha existerat och förmodligen också spridits även utan flyktingströmmar, men vi tror att vi kan visa att de bidrar till större spridning och djupare konflikt.

1.2 Frågeställning

För att öka förståelsen för vilken roll flyktingar har i identitetsbaserade konflikter vill vi besvara följande frågeställning:

Vilken betydelse har flyktingströmmar haft för konflikterna i Great Lakes-regionen?

Här nedan kommer vi att motivera vårt val av empiriskt fall.

1.3 Val av fall

Great Lakes-regionen (Burundi, Demokratiska Republiken Kongo, Rwanda, Tanzania och Uganda) har blivit det mest konfliktfyllda området i Afrika och kriget i regionen har kommit att kallas Afrikas första världskrig (Chege 1997, Ferguson 2003:32). Konflikterna i området har präglats av stora flyktingströmmar och har också karaktäriserats av en tydlig etnisk dimension, i och med motsättningarna mellan hutuer och tutsier. Detta gör att det blir ett intressant och lämpligt område för att undersöka flyktingars roll i identitetsbaserade konflikter.

Trots gigantiska dödstal i ett flertal brutala händelser och konflikter har regionen i stort sett blivit förbisedd i media, men även inom forskningsvärlden. Det enda som har väckt stor uppmärksamhet är folkmordet i Rwanda 1994, men även där blir förståelsen bristfällig eftersom de regionala kopplingarna i allmänhet och flyktingarnas påverkan i synnerhet till stor del ignoreras.

Varken flyktingföreteelsen eller motsättningen mellan hutuer och tutsier kan isoleras till ett enstaka land utan är utspridd i hela Great Lakes-området. Vi anser därför att inget av länderna i regionen kan studeras separat utan alltid måste förstås i en regional kontext då de är starkt sammankopplade på grund av stora flyktingströmmar, mellanstatliga spänningar och de etniska gruppernas spridning i hela regionen.

Motsättningar mellan hutuer och tutsier är den mest centrala komponenten i konflikterna och uppsatsen kommer därför att lägga en något större tyngdpunkt på Burundi och Rwanda, eftersom det är där den etniska splittringen mellan dessa grupper har sin kärna. Denna splittring är som sagt i allra högsta grad närvarande i resten av Great Lakes-området, men där framför allt som en spillover-effekt från dessa länder. Trots vårt fokus på Burundi och Rwanda kommer vi att presentera empiriska exempel från de andra länderna i Great Lakes-området eftersom vi intresserar oss för flyktingströmmarnas påverkan på hela regionen.

2 Teori

Med tanke på att forskningen kring flyktingströmmars konsekvenser för konflikter är mycket begränsad har vi inte heller hittat någon teori som behandlar dessa. Vi kommer därför att utgå från andra teorier som vi anser är applicerbara och relevanta för att kunna svara på vår frågeställning. Vi kommer därmed till stor del själva göra kopplingarna mellan flyktingströmmarnas situation och karaktär och vad detta kan få för konsekvenser för konflikterna i regionen.

Teorierna vi kopplar vår empiri till behandlar alltifrån svaga stater till mer socialpsykologiska fenomen som osäkerhet och kollektiva minnen. Genom denna ”öppenhet för korsbefruktning mellan olika teoribildningar inom det egna ämnet och för att låna hem teoretiska infallsvinklar från andra ämnen” uppnår vi inomvetenskaplig relevans (Esaiasson et al. 2003:30).

Vår uppsats kommer till viss del att kretsa kring flyktingströmmarnas relation till identitet och etnicitet och det är därför viktigt att presentera olika sätt på vilka detta senare fenomen kan förstås. På grund av begreppets komplexitet finns det en mängd olika uppfattningar om dess egentliga innebörd. Denna mängd av synsätt brukar sammanföras till endast tre bredare perspektiv: primordialism, instrumentalism och socialkonstruktivism. På grund av komplexiteten i etnicitetsbegreppet anser vi att det är riskabelt att placera in författare i dessa teoretiska fack eftersom det kan späda på stereotypa bilder av författarna men också av teorierna i sig.

Ovanstående diskussion ska inte uppfattas som en argumentation för en teorilös studie. Vi kommer givetvis att presentera olika teoretiska infallsvinklar, men inte som tydligt avgränsade traditionella perspektiv utan mer som överlappande teoretiska synsätt från olika författare. Detta kan förefalla som en aningen otydlig struktur, men själva anser vi att den blir mer korrekt och tydlig eftersom vi då undviker teoretiska generaliseringar och irrelevanta idealtyper.

Givetvis är det av största vikt att vi får en teoretisk bredd och angriper problemet utifrån olika infallsvinklar. Vi har därför valt författare som på något sätt har kontrasterande uppfattningar om de olika teman vi väljer att ta upp.

3 Metod

Detta kapitel kommer att behandla det sätt på vilket vi närmar oss vårt forskningsproblem. En argumentation och diskussion om denna infallsvinkel är viktig för att öka förståelsen för uppsatsen upplägg. Det underlättar också möjligheterna till en mer kritisk granskning av uppsatsens genomförande och resultat.

3.1 Forskningsstrategi

Vi kommer att genomföra en teorikonsumerande fallstudie, vilket innebär att vi kommer att använda oss av olika teorier för att förklara det problem och det fall som vi har presenterat (Esaiasson et al. 2003:40).

Vår uppfattning är att identitetsbaserade konflikter och flyktingsströmmars påverkan på dessa måste studeras på djupet, är svåra att mäta kvantitativt och att ingen generell regel kan härledas från ett fall för att användas på ett annat. Det är också svårt att göra en komparativ studie, eftersom den djupgående analysen då måste genomföras på minst två olika fall och regioner. På grund av tidsbegränsning och utrymmesbrist skulle en jämförande studie av vårt problemområde med stor sannolikhet bli tämligen ytlig.

Vårt metodval gör dock att generalisering av våra resultat (extern validitet) försvåras (Esaiasson et al. 2003:98, Lundquist 1993:113). Trots detta är vår förhoppning att vi, genom att öka förståelsen för just detta fall, kommer att bidra till en mer allmän förståelse om flyktingströmmars betydelse för identitetsbaserade konflikter. Genom att gå på djupet hoppas vi nämligen kunna upptäcka samband och förhållanden som vi tror kan bli användbara i kommande studier av flyktingströmmar och identitetsbaserade konflikter.

3.2 Material

Vi kommer uteslutande att använda oss av sekundärmaterial, vilket är naturligt på grund av det geografiska avståndet och språkbarriärer.

Som vi tidigare nämnt finns det inte så mycket teoretiskt material kring flyktingströmmars påverkan på konflikter. Det material som finns att tillgå behandlar antingen frivillig migration eller asylsökande i i-länder och bortser ofta ifrån de flyktingar som endast har möjlighet att fly till sina grannländer. Det är

enligt oss de senare som måste studeras för att öka förståelsen för konflikters spridning i en specifik region.

Det material som behandlar Great Lakes-området presenterar ofta flyktingproblemet, men på ett beskrivande snarare än ett förklarande eller förstående sätt. Ett undantag till detta är René Lemarchand, professor i statsvetenskap, som under flera decennier har studerat hela regionen, men framför allt Burundi, Rwanda och Demokratiska Republiken Kongo. Han är på grund av detta en erkänd expert på regionen och vi kommer därför att inhämta mycket information från honom.¹

3.3 Tillvägagångssätt

Vi har valt att inte presentera en separat teoridel på grund av att vi inte har velat klumpa ihop olika synsätt till en homogen teori. Vi tror att det i stora avgränsade kapitel som enbart redogör för teorier kan finnas en risk att teoretiska resonemang presenteras som inte är väsentliga för uppsatsen, vilket skulle kunna leda till att vår uppsats skulle tappa fokus från syfte och frågeställning. Detta hoppas vi undvika genom vårt upplägg där vi tvingas ha en mer löpande koppling till teori. En naturlig fördel med detta upplägg är att vi också kan åstadkomma en längre och mer ingående analys.

3.4 Avgränsningar och begreppsdiskussion

Flyktingar och flyktingströmmar är givetvis en central del i vår uppsats. Vi vill poängtera att vi framför allt tänker koncentrera oss på problematiken med de flyktingar som korsar gränser, trots att även de interna flyktingarna är en väldigt viktig fråga som kan göra de inhemska förhållandena instabila. Vi har detta fokus eftersom vi just är intresserade av de regionala aspekterna och spridningen av konflikterna. Av samma anledning kommer vi inte heller att presentera de transkontinentala flyktingarna.

Vi kommer att prata om konflikt mellan etniska grupper snarare än om etnisk konflikt, då vi anser att det senare signalerar att konflikten enbart grundar sig på den etniska skillnaden. Självklart är också ”etnisk grupp” en problematisk klassificering eftersom det ofta är svårt att dra gränser mellan olika etniciteter och på grund av att etniciteten inte alltid är en betydelsefull identitet. När vi skriver ”etnisk grupp” syftar vi helt enkelt på hutuer eller tutsier i Great Lakes-området. En mer utförlig problematisering av dessa identiteter presenteras nedan.

¹ Vi vill passa på att tacka René Lemarchand för tips och råd om bl.a. litteratur inför denna uppsats.

4 Splittringen mellan hutu och tutsi

Splittringen mellan hutuer och tutsier är en central del i konflikterna i Great Lakes-området och enligt vår förförståelse en av de viktigaste anledningarna till att flyktingströmmarna fått så stora och allvarliga konsekvenser. För att kunna få en förståelse för detta samband anser vi att det är nödvändigt med en redogörelse för hur gruppernas etniska identifiering kan förstås.

4.1 Synen på hutu och tutsi

De idag viktigaste identiteterna i Burundi och Rwanda är hutu (80-85%) respektive tutsi (15-20%) (Reyntjens 1996:6). Inga andra sociala identiteter har ens tillnärmelsevis lika stor politisk och social betydelse som dessa. Kategorierna hutu och tutsi har funnits i området i flera hundra år, vilket vid en första överblick skulle kunna uppfattas som ett stöd för etnicitet som något oföränderligt över tiden.

Pierre Van den Berghe presenterar en socialbiologiskt influerad syn på etnicitet som många andra betonar det historiska ursprunget. De upplevda etniska banden förstärks enligt detta synsätt om gruppmedlemmar delar vissa fysiska och biologiska egenskaper (Van den Berghe 1996:57f.). Van den Berghe tankar skiljer sig en aning från Clifford Geertz' som mer betonar kulturella faktorer som språk, religion och gemensam historia som centralt för etniciteten. Den gemenskap som skapas utifrån dessa olika etniska indikatorer benämner han primordiala band och dessa är i princip ofrånkomliga och tvingande i sig själv vilket särskiljer denna typ av gemenskap från andra (Geertz 1996:42).

Denna syn på etnicitet som mer eller mindre given och på etnisk olikhet som orsak till konflikt har länge varit framträdande, dock i en mindre nyanserad form, framför allt i media. Som ett exempel, om än från ett annat geografiskt område än "vårt", kan ett utdrag ur en artikel i Washington Post från 1995, presenteras:

Bosnia is a formidable, scary place of high mountains, brutish people, and tribal grievances rooted in history and myth born of boozy nights by the fire. It's the place where World War I began and where the wars of Europe persist, an ember of hate still glowing for reasons that defy itself (Richard Cohen citerad i Lindholm Schulz 2002:60)

På samma sätt som etnicitet är sedd som given förstås också hat och konflikter mellan olika etniska grupper som uråldriga och naturliga. Hatet förklaras inte djupare, utan det är de kulturella olikheterna i sig som är den grundläggande orsaken till konflikt (Lindholm Schulz 2002:61).

För att verkligen förstå hur identifieringen med etnicitet har utvecklats i regionen måste vi dock gå in mer i detalj på etnicitetens historia.

Under kolonialtiden favoriserades tutsiminoriteten över den betydligt större hutubefolkningen vilket blev tydligt genom att makten var centraliserad kring tutsierna. I början av 1930-talet genomförde den belgiska administrationen en folkräkning i det som då kallades Ruanda-Urundi, vilken delade in folket i tutsier, hutuer och twa. Dessa folkgrupper hade som sagt redan existerat tidigare, men då endast som en vag och flytande kategorisering där gränsdragningar var svåra eller omöjliga att göra. Belgarnas klassificering cementerades genom att grupptillhörigheten fördes in på ID-kortet. Indelningen kunde baseras på allt ifrån mätning av t ex näsor till förmögenhet och antal kor (Melvern 2003:22). Det sistnämnda tydliggör hur den etniska uppdelningen till stor del byggde på social status.

Det har inte alltid varit den etniska identifieringsfaktorn, dvs. hutu och tutsi, som varit den viktigaste. I Burundi såg de två grupperna inte varandra som olika baserat på primordiala grunder förrän efter självständigheten. Lojaliteten har istället legat hos olika delar av monarkin som dragit till sig stöd från både hutuer och tutsier. I Rwanda kan den etniska splittringen spåras ännu längre tillbaka, eftersom kungadömet var så tydligt kopplat till tutsierna (Lemarchand 2004A:323).

Detta skulle kunna innebära en slags kritik mot både Geertz aningen förenklade antagande om de primordiala bandens oförklarliga, naturliga och kraftfulla betydelse för människors identitet. De primordiala banden är snarare upplevda än existerande eftersom de två grupperna är väldigt lika varandra då de delar samma religion, språk och har samma kultur (Lema 1993:39). Även de fysiska likheterna är slående, vilket inte heller stämmer överens med Van den Berghes uppfattning om de fysiska dragens betydelse för etnicitet.

De fysiska och kulturella likheterna gör att det blir problematiskt att tala om existensen av distinkta etniska grupper, uråldrigt hat mellan dessa och att se etniska skillnader som konfliktorsak i sig.

Trots alla likheter kunde man dock se hur alternativa sociala identiteter som grundade sig på t.ex. släktband, förhållande till monarkin och klass förlorade betydelse när spänningarna och marginaliseringen i regionen ökade (Stavenhagen 1996:49f, 73). Hutu och tutsi blev då de enda identiteterna med social och politisk betydelse.

5 Koppling mellan flyktingströmmar och konflikt i regionen

I Great Lakes-regionen har det skett en lång rad konflikter med kraftiga flyktingströmmar som följd. I detta kapitel vill vi lägga fram empiriska bevis för att påvisa *att* det finns ett tydligt orsakssamband mellan flyktingströmmar och spridning och förstärkande av konflikter.

5.1 Följderna av huturevolutionen i Rwanda 1959

Tutsiernas dominans i Rwanda blev 1957 för första gången utmanad på allvar då en grupp hutuer krävde en ökad politisk makt byggd på majoritetsstyre. Situationen förvärrades när tutsikungen dog. Tutsieliten anklagade hutuerna för att ligga bakom dådet, vilket resulterade i att hutupartiets ledare attackerades av unga tutsiaktivister. Detta tillsammans med tutsielitens allvarliga diskriminering av hutuer ledde till att revolutionen inleddes 1959 (Melvern 2003:25f).

Revolutionen ledde till att tusentals tutsier flydde till andra länder i regionen. Flyktingstömmarna till Burundi, Tanzania, dåvarande Zaire och Uganda uppgick snart till totalt 135 000 (ibid:28).

Den nya rwandiska huturegeringen tog dock aldrig flyktingsituationen på allvar. De styrande förbjöd tutsifyktingarna att återvända och de fick inte heller bosätta sig permanent i grannlandet Uganda, dit många hade tagit sin tillflykt. En grupp tutsifyktingar bildade organisationen Inyenzi, kackerlackorna, och invaderade Rwanda i slutet av 1963 från Burundi. Denna invasion slogs tillbaka av den rwandiska armén på ett blodigt sätt och hatet mot tutsierna intensifierades.

I Uganda diskriminerades och förföljdes de rwandiska flyktingarna. Konflikter om arbete och land utkämpades i flera år och i oktober 1982 attackerades flyktingkolonierna och människor våldtogs, misshandlades och dödades. Människorna tvingades återigen på flykt, en del lyckades ta sig tillbaka till Rwanda, men tusentals flydde vidare till Tanzania. Tutsifyktingarnas utsatthet ledde till deras senare stöd till Yoweri Musevenis maktövertagande i Uganda (ibid:30, 38f.).

Med UNHCR:s hjälp fick många av de rwandiska flyktingarna utbildning och en del fick till och med stipendier för att studera i Europa och Nordamerika. En diaspora hade bildats och organisationer och föreningar startades. En av dessa var Rwanda-flyktingarnas välfärdsförening som startades i Uganda och som blev Rwandiska alliansen för nationell enhet (RANU). Organisationen motsatte sig hutunationalisternas splittringspolitik och 1987 bytte den namn till Rwandiska

patriotiska fronten, RPF, med målet att flyktingarna skulle kunna återvända till Rwanda. Det var denna organisation som till slut intog Kigali 1994 och på så sätt störtade huturegimen. Detta visar tydligt hur flyktingproblem kan leda till konflikt (ibid:38-40).

Flyktingströmmarna från Rwanda fick även en stor påverkan på utvecklingen i Burundi dit ca 50 000 människor anlät 1965. Detta har setts som en av de viktigaste orsakerna till att de etniska spänningarna i regionen började skärpas (Stavenhagen 1996:212).

Tutsieliten i Burundi började bli allt mer orolig för att deras politiska makt skulle utmanas på ett liknande sätt som skett tutsierna i Rwanda då det fanns indikationer på att de republikanska idéerna började spridas till Burundi. Mellan flyktingarna och tutsieliten i Burundi uppstod ett ömsesidigt beroende, vilket vi ska återkomma till senare i uppsatsen. Följden av detta beroende och denna rädsla blev en allt mer auktoritär och diskriminerande politik gentemot hutuerna, med ökad polarisering mellan grupperna som resultat. Denna utveckling kan kopplas till tanken om ”action-reaction”, då anti-tutsivåld i Rwanda resulterade i hårdföra anti-hutuströmningar i Burundi. Denna process kulminerade 1965 i en hutuledd kupp som slogs ned brutalt och ledde till att i stort sett alla politiskt framstående hutuer mördades (ibid:118, 212f.). Det är troligt att tutsielitens våldsamma svar på huturevolten förstärktes av hutuernas extrema svar på tutsiinvasionen i Rwanda 1963.

1966 avskaffades monarkin och Burundis första republik inrättades, vilket resulterade i att spänningarna mellan tutsier och hutuer ökade och fick sin kulmen i kuppen med dess efterföljande massaker 1972 (Reyntjens 1996:7f.).

5.2 Upproret och den följande massakern i Burundi 1972

Hutuerna i Burundi hade som vi nämnt ovan under en längre tid känt sig marginaliserade både ekonomiskt och politiskt. Massarresteringar av hutuiska bönder, avrättningen av förra kungen Ntare och militär övervakning av hutuflyktingar i Tanzania var några av de utlösande händelserna till hutuernas våldsamma uppror 1972 mot den styrande tutsiregeringen där många tutsier dödades. Den efterföljande massakern på hutuer är än idag en stötesten i kontakterna mellan hutuer och tutsier (Malkki 1995:32, Reyntjens 1996:8).

Micomberoregeringens repressalier mot hutuupproren var systematiska och har ibland betecknats som selektivt folkmord, vilket syftar på att det främst var de intellektuella, rika och mäktiga hutuerna som var målet (Kay 1987:3, 5). Det uppskattas att mellan 100 000 och 200 000 människor dödades och ca 300 000 hutuer flydde landet framför allt till Rwanda, Zaire och Tanzania. (Reyntjens 1996:8). Rwandas president såg i massakern och de efterföljande flyktingströmmarna en möjlighet att rättfärdiga och motivera intensifierade ingripanden och diskriminering av tutsier (Melvern 2003:36).

De regionala aspekterna i allmänhet och flyktingarnas betydelse i synnerhet är här tydliga både som en del i bakgrunden till upproret och i genomförandet då exil-hutuer från Tanzania anslöt sig till upproret, men även för konsekvenserna av den efterföljande massakern i grannländerna (Kay, Reginald, 1987:5, Malkki 1995:32).

5.3 Folkmord och det efterföljande maktskiftet i Rwanda 1994

Efter vissa demokratiska framsteg i Burundi under tidigt 90-tal tilläts flerpartisystem i landet. I valet 1993 vann det hutudominerade FRODEBU (Burundis demokratiska front) en jordskredsseger över UPRONA som mer och mer kommit att bli ett renodlat tutsiparti. Den nyvalda hutuiska presidenten Ndadaye ville arbeta för att skapa en nationell enhet och förtroende mellan de olika folkgrupperna, men dödades i en kupp i oktober 1993 (Reyntjens 1996:10,13,15). Detta resulterade i breda hutuuppror som återigen slogs ner av den tutsidominerade militären. Uppskattningsvis dödades 50 000 människor (ungefär lika många på varje sida), hundratusentals tvingades på flykt inom landet och omkring 700 000 flydde till Rwanda, Tanzania och Zaire (ibid:17).

De ca 300 000 burundiska hutuer som flydde till Rwanda efter mordet på Ndadaye förvärrade de redan existerande etniska spänningarna i väsentlig grad. Detta tjänade, tillsammans med mordet på den hutuiska presidenten Habyarimana i Rwanda och invasionen av RPF 1990, som utlösande faktorer till att folkmordet i Rwanda inleddes 1994 (Lemarchand 1997).

Under ca tre månader dödades ca en miljon tutsier av främst Interhamwe och FAR (Forces Armées Rwandaises). Det är också mycket troligt att hutuflyktingar från Burundi, med deras nyligen upplevda lidande och det mer utdragna förtrycket av dem som grupp, var inblandade i folkmordet (ibid.).

Efter att RPF hade intagit Kigali flydde ca två miljoner flyktingar, varav de flesta hutuer, till Zaire (nuvarande Demokratiska Republiken Kongo), Burundi och Tanzania (Hiroko 2003:135). Denna massiva flyktingström lade grunden till en ny omgång av konflikter i Great Lakes-området, framför allt i östra Zaire (Chege 1997).

5.4 Massakerna i Norra och Södra Kivu 1996

I Demokratiska Republiken Kongo (f.d. Zaire) ser vi hur flyktingströmmar har haft en stor betydelse för den regionala säkerheten. Många hutuer var efter tutsiernas maktövertagande i Rwanda tvungna att fly, framför allt till Zaire och Tanzania. En betydande del av dessa var redan flyktingar från Burundi som nu tvingades fly igen.

En del flyktingar valde efter ett tag att frivilligt återvända till Rwanda. Det fortsatta fredliga återvändandet hindrades dock av f.d. medlemmar av milisgrupper, f.d. FAR och medlemmar av Rwandas störtade regering. Dessa grupper, som alla i olika utsträckning hade varit delaktiga i folkmordet av tutsier 1994, försökte i flyktinglägren mobilisera motstånd mot den nya regeringen i Kigali och genomförde också gränsöverskridande attacker mot Rwanda (ibid:138).

De extremistiska elementen bland hutuflyktingar ledde till rwandiskt, men även ugandiskt, stöd av rebellgrupper i Zaire, vilket resulterade i massakern i norra Kivuproinsen 1996 (Lemarchand 1997). Det är osäkert hur många som egentligen dog under denna konflikt och uppfattningarna varierar kraftigt. Vissa menar att det rörde sig om ett tusental medan andra hävdar att offren bör räknas i tiotusental.

Ovanstående redogörelser visar tydligt att flyktingströmmarna har haft en väsentlig betydelse för de motsättningar mellan hutuer och tutsier som har varit rådande i regionen sedan början av 60-talet. Vi har belyst hur konflikterna spridits med flyktingarna och hur dramatiska händelser i ett land har fått konsekvenser i ett annat.

5.5 ”Kin-country syndrome”

En grundläggande anledning till att flyktingströmmarna har fått en så stor effekt på situationen i Great Lakes regionen är att de två dominerande folkgrupperna hutuer och tutsier inte bara är knutna till ett land utan är representerade i hela regionen, som bofasta men även till en stor del som flyktingar (Reyntjens, 1996:5). Detta innebär att de etniska gränsdragningarna inte stämmer överens med statsgränserna. René Lemarchand diskuterar det som har kommit att kallas ”the kin-country syndrome” och hävdar att konflikter tenderar att spridas från ett område till ett annat i just dessa omständigheter (Lemarchand 1997). Ralph R. Premdas diskuterar också detta fenomen, men kallar det ”ethnic-affinity link” och hävdar också att det är en viktig del i spridningen av konflikter mellan etniska grupper (Premdas enligt Stavenhagen 1996:214).

I takt med att den etniska identiteten blivit allt viktigare har de olika grupperna börjat identifiera sig mer med sina respektive grupper, även i grannländerna, än med det nationella kollektivet. Det gränsöverskridande släktskapet är alltså en viktig del i uppkomsten av transnationellt våld och blir mer explosivt av de mycket stora flyktingströmmarna. Släktskapet bidrar även till att skapa ett sorts ”action-reaction” mönster vilket innebär att den grupp som är offer i det ena landet blir förövare i det andra (Connor 1994:81, Lemarchand 1997).

6 Flyktingströmmar och identitet

Vi har hittills visat *att* flyktingströmmar har haft stor betydelse för konflikterna i regionen. I det följande kommer vi att fokusera på *hur* dessa har påverkat situationen. Detta kapitel belyser flyktingströmmarnas och flyktingenskapets påverkan på identifieringen med de etniska grupperna och splittringen mellan dessa. Vi vill belysa flyktingars särskilda behov av identitet och grupptillhörighet samt visa hur etnisk splittring kan orsakas av flyktingströmmarnas destabiliserande effekt. Inledningsvis presenteras ett exempel på hur identiteter påverkats av flyktingströmmar.

6.1 Flyktingströmmars påverkan på identitetskonstruktioner i Zaire

I avsnittet "Massakerna i Norra och Södra Kivu 1996" diskuterades de rwandiska flyktingarnas påverkan på Zaires säkerhetssituation i allmänhet. Vi tänker här analysera hur just den etniska identifieringen har påverkats.

Historiskt sett har hutuer och tutsier levt i fredlig samexistens i detta område och klassificerats som banyarwanda, vilket för den resterande befolkningen och de styrande i Zaire har varit synonymt med utländska inkräktare. Trots att många av dessa är födda eller har levt en lång tid i Zaire, så har de inte blivit sedda som jämställda medborgare. Denna marginalisering blev extra tydligt 1981 då de förlorade sina medborgerliga rättigheter, något som förstärkte hutuernas och tutsiernas band till varandra som banyarwanda. Spänningarna mellan de båda grupperna inom banyarwanda ökade dock i samband med RPF:s invasion av Rwanda 1990, men den hölls i schack genom medvetandet om de anti-banyarwandiska stämningarna hos de "inhemska" folkgrupperna (Lemarchand 1997).

Den här gemenskapen fick ett plötsligt slut i och med anländandet av hutuflyktingarna, vilket skapade starka motsättningar mellan hutuer och tutsier. Samtidigt började de "inhemska" hutugrupperna sluta sig samman med Interhamwe och FAR, vilka också var på flykt från Rwanda. Massakrer av tutsier genomfördes 1996 vilket resulterade i att de tutsirelaterade folkgrupperna gjorde gemensam sak med RPA (Rwandan Patriotic Army). Inom kort klassificerades alla tutsier i Zaire som banyamulenge, oavsett hur länge de bott i landet och vilken regional koppling de hade (ibid.).

Detta visar hur flyktingströmmarna och de efterföljande nya sociala relationerna har påverkat och förändrat människornas identitet och etnicitet, vilket kan antyda att etnicitet är flytande och föränderligt och inte naturligt och givet.

När de anti-banyrwandiska stämningarna var starka fanns det fortfarande ett tydligt ”dem” att kontrastera sig själva mot och följaktligen kunde hutuer och tutsier känna sig som ”vi”. Både banyarwanda och hutu respektive tutsi kan med Benedict Andersons ord förstås som ”imagined communities” och är exempel på hur en upplevd gemenskap väljs framför en riktig (Anderson citerad i Spencer, Wollman 2002:37, Calhoun 1994:278f.).

Den plötsliga förändringen av etnisk identifiering stämmer väl överens med Thomas Hylland Eriksens tanke om att individer har en mängd sociala identiteter som är situationsbetingade och därmed kan skifta beroende på kontexten. Detta skulle kunna förklara hur en människa som identifierat sig som banyarwanda kan övergå till att identifiera sig som hutu eller tutsi (Hylland Eriksen 1993:42f.).

Janice Gross Stein hävdar just att identiteter är socialt rekonstruerade genom att grupper interaktion förändras och den sociala kontexten utvecklas under konfliktens gång (Gross Stein 2001:189). Flyktingströmmarnas effekter kan också kopplas till hennes tankar om oförenliga identiteter då det blev omöjligt att behålla den gamla identiteten banyarwanda när flyktingarna kom och genast kategoriserade befolkningen i hutuer och tutsier. Detta är också ett tydligt exempel på hur identiteter kan vara påtvingade utifrån och inte alltid är ett individuellt val. (ibid:191). Stephen Castles och Mark J. Miller hävdar att etnicitet är en produkt av ’self-definition’, men även av ’other-definition’, vilket kan jämföras med Gross Steins tanke om påtvingade identiteter. De menar med detta att utomstående, genom tillskrivandet av dåliga egenskaper på gruppen, kan forma och förstärka dennas etnicitet (Castles, Miller 2003:33). Exempel på detta är hur banyarwanda sågs som utländska inkräktare av den inhemska befolkningen i Zaire och hur hutuflyktingarna från Rwanda förde med sig ilska gentemot tutsierna och en uppfattning av dem som mindre värda (Lemarchand, 1997).

Yuval-Davies teoretiska resonemang påminner om de ovanstående och hon visar hur situationen i Zaire kan förstås. Hon menar att skapandet av etniska/kollektiva identiteter är en mångfacetterad process som bygger på maktrelationer, rådande strukturer i samhället och sociala, politiska, och ekonomiska förhållanden, vilket gör det etniska projektet mer till en politisk och social process än en naturlig process (Yuval-Davies 1997:44).

Utvecklingen i Zaire visar hur flyktingströmmarna, genom dess stora betydelse för skapandet av en dikotomi mellan hutuer och tutsier, orsakat etnisk polarisering och konflikt.

6.2 Flyktingenskapets osäkerhet och behov av identitet

Att flyktingskapet i Great Lakes-regionen karaktäriseras av en enorm osäkerhet och rädsla råder det inga tvivel om. Hoten kan komma ifrån vissa grupper inom flyktingmassorna, rebellgrupper, regimer eller upplevas som närvarande p.g.a. de ofta mycket våldsamma minnen som människorna har med sig. Detta gör det naturligt att flyktingar känner ett särskilt starkt behov av trygghet. I den labila och farliga situation många flyktingar lever i är ofta identitet och grupptillhörighet det

lättaste sättet att uppnå denna trygghet. Självklart har alla individer ett grundläggande behov av identitet och grupptillhörighet, men flyktingars behov av detta är alltså extra starkt. (Lake och Rothchild 1998:304).

Anthony Giddens och Erikson betonar mycket riktigt kopplingen mellan säkerhet och identitet. Rekonstruktionen av en tidigare identitet eller skapandet av en ny, tjänar enligt Erikson som en slags oroskontrollerande mekanism som återställer en känsla av trygghet och förutsebarhet i reaktion mot en plötslig och omvälvande förändring (Giddens och Erikson enligt Kinnvall 2004:746).

Kinnvall håller med om kopplingen mellan identitet och säkerhet, men ställer sig aningen kritisk till Giddens och Eriksons antagande om individens rationella agerande och medvetande i identitetsprocessen. Enligt henne motbevisar litteraturen om flyktingar och migration denna tanke. Hon menar att migration både är en strukturell och psykologisk process som karaktäriseras av en slags maktlöshet och beroende då osäkerheten ökar bland många flyktingar. Denna effekt förstärks av oron för de nya förhållandena och en känsla av hemlöshet. ”Hemmet” är för människan en stark bärare av säkerhet och när detta förloras söks ett nytt ”hem” i form av en ny identitet, för att uppnå det Kinnvall kallar ontologisk säkerhet. Kinnvall redogör för (o)säkerhet som en inneboende komponent i maktrelationer och beskriver ontologisk säkerhet som varandets säkerhet, som en känsla av förtroende och tillit till att världen är vad den verkar vara (ibid:746-748).

På grund av den känsla av hemlöshet och osäkerhet som Kinnvall tillskriver flyktingar är det troligt att deras behov av identitet och stark grupptillhörighet är än viktigare än hos gemene man. Detta blir tydligt i Hanne Christensens intervjuer av hutuflyktingar i Tanzania under 1980-talet:

Entering a foreign country as a refugee is to suffer extreme hardship. You feel lost after having left your country [...] You are shocked because you have witnessed the execution of others, sometimes even of your relatives and friends. You are afraid that you have become invisible to God's merciful eye (Christensen 1985:136f).

Flyktingars osäkerhet och därmed behovet av ett ”hem” och identitet kan vara en anledning till att ett flertal av de stora rebellgrupperna har bildats just av flyktingar eller i alla fall har ett stort stöd av dessa. Detta kan ha sin förklaring i längtan efter ”hemmet” och uppfattningen om att ett säkert återvändande till hemlandet endast är möjligt med våld. Det bästa och mest välkända exemplet är RPF som bildades av tutsidiasporan från Rwanda och som stod bakom invasionen av Rwanda 1990 och huturegimens fall 1994 (Lemarchand 2004B:395f.). Även den största huturebellgruppen i Burundi, Palipehutu, bildades och utgjordes till stor del av flyktingar i Tanzania dit de flesta burundiska hutuer flytt (Lemarchand 1994:173). En viktig orsak till att denna organisation skapades var flyktingarnas minnen av folkmordet 1972 där tusentals hutuer dödades och där följden blev en etnokrati där regeringen, armén och den ekonomiska makten var helt knutna till tutsierna (Lemarchand 2004A:322).

6.3 Etnicitet och flyktingar som redskap

Extremistiska grupper har haft en framträdande roll i Great Lakes-regionen och bidragit kraftigt till spridningen av konflikter bl.a. genom mobiliseringen och manipuleringen av flyktingar. Den mobilisering som varit aktuell i regionen har behandlat etnicitet och vi anser därför att en genomgång och problematisering av manipuleringen kring denna måste genomföras.

De etniska aktivisterna ses av Lake och Rothchild som personer med ett starkt behov av att identifiera sig med sina etniska band (Lake och Rothchild 1998:304). Dessa grupper är måna om att förstärka de upplevda etniska banden och i många fall kan de få individer och i detta fall flyktingar att identifiera sig mer med sin etnicitet än andra alternativa sociala identiteter. De kan på detta sätt orsaka etnisk splittring i tidigare relativt integrerade samhällen. (ibid:304,305).

Politiska entreprenörer kan också orsaka denna splittring, men det som skiljer dem från etniska aktivister är att de förra inte känner samma behov av etnisk identitet själva utan använder etnicitet som ett redskap för politisk vinning (ibid:305). Flyktingars stora behov av etnisk identifiering som vi nämnt ovan, gör det också troligt att de är extra känsliga för politiska entreprenörers etniska mobilisering som förstärker en process av social polarisering. För dessa entreprenörer blir alltså flyktingströmmarna ett centralt politiskt instrument, oavsett om de utnyttjas för att dra till sig humanitärt bistånd eller skapa allianser med lokala grupper med samma etnicitet som flyktingarna. Vidare kan flyktingarna användas som en politisk resurs för att möjliggöra sina utrikespolitiska mål.

Tanken om etnicitet som ett redskap och instrument kan man tydligt se hos Paul Brass som också menar att etniciteten används som ett instrument av elit för att tjäna deras egna syften (Brass enligt Puri 2004:183).

Brass skriver följande:

ethnicity and nationalism are not 'givens' but are social and political constructions. They are creations of elites, who draw upon, distort, and sometimes fabricate materials from the cultures of groups they wish to represent in order to protect their well being or existence or to gain political and economic advantage for their groups as well as themselves (Brass citerad i Spencer, Wollman 2002:48).

Ett exempel på hur etnicitet och flyktingströmmar kan användas som ett redskap är Zaires regerings agerande i samband med de stora flyktingströmmarna av hutuer från Rwanda efter folkmordet 1994. Mobutureregimen såg här en möjlighet att utnyttja flyktingarna från Rwanda för att förstärka sitt sinande stöd och använda dem som en motvikt mot det han uppfattade som en uppkommande tutsihegemoni i regionen, främst symboliserad av Kagameregimen i Rwanda och Museveniiregimen i Uganda (Chege 1997).

En anledning att flyktingar ses som ett användbart redskap är att regeringarna i regionen genom sitt stöd till olika rebell- och flyktinggrupper i grannländerna kan uppnå sina utrikespolitiska mål och destabilisera dessa länder utan de risker som

kommer med ett mellanstatligt krig. Burundis och Ugandas stöd till RPF och andra rwandiska flyktinggruppers försök att överta makten från hutuerna i Rwanda är ett exempel på detta. Rwanda i sin tur har innan 1994 stöttat burundiska hutuflyktingar i landet i deras kamp för att slå sig tillbaka till Burundi (Lemarchand 1994:175f.).

I ett exempel från Burundi kan vi se ett mer ömsesidigt beroende av etnicitet, där både folk och elit utnyttjar etnicitet för sina egna syften.

En av de viktigaste orsakerna till de skärpta etniska spänningarna i Burundi var, som vi tidigare nämnt, huturevolutionen (1959) i Rwanda med efterföljande flyktingströmmar av tusentals tutsier. Hutupolitiker i Burundi började bli influerade av de republikanska idéerna som genomsyrade den rwandiska statskuppen mot monarkin med en hutuledd republik som följd. Detta resulterade i att tutsierna kände rädsla för att det som hänt i Rwanda också skulle hända i Burundi, vilket gör att tutsiernas hegemoniska motiv därför till viss del kan ses som en följd av denna rädsla. (Stavenhagen 1996:212).

Tutsiidentiteten har också varit viktig för flyktingarna för att tydliggöra sin samhörighet med eliten i Burundi och på så sätt få deras stöd och för att i längden skapa trygghet och ökad status för gruppen. Tutsiregimen i Burundi hade fruktat ett majoritetsstyre och flyktingströmmarna gjorde de alltmer medvetna om riskerna för att en motsvarande revolt skulle inträffa i deras land. En manipulering och förstärkning av tutsiidentiteten var följaktligen viktig för dem för att bredda sitt stöd samt för att försvåra och skydda sig mot en sådan revolt (Lindholm Schulz 2002:66, Stavenhagen 1996:212).

Tutsierna som flytt från Rwanda såg en stark tutsiregering i Burundi som en grundläggande förutsättning för ett säkert återvändande, eventuellt med militärt stöd från Burundi, samtidigt som de styrande tutsierna i Burundi självklart såg dessa flyktingar som en utökad bas för att uppnå sina egna politiska mål. Det ömsesidiga beroendet blev alltså viktigt för både tutsielit och tutsifyktingar (Stavenhagen 1996:212,213). Det blir på detta sätt tydligt hur både flyktingar och regering använder etniciteten som ett redskap för att uppnå sina egna mål. Synen på etnicitet som redskap har generellt en nära koppling till individers rationalitet. (Lemarchand, 1994:30).

Russel Hardin ser förstärkandet av den egna gruppidentifikationen som just ett rationellt agerande för att säkra sin egen trygghet i krisartade situationer. Han påstår att den etniska identifikationen är något som medvetet kan växa fram hos individer när de har uppfattningen att den kan gynna deras egenintresse. Hardin presenterar en teori som han kallar ”dual coordination theory of power”, vilken går ut på att grupper som är välkoordinerade och sammanslutna har makt över de grupper som inte är det. Vid tecken på att en grupp koordineras ger det också incitament för andra att göra detsamma (Hardin 1995:30). Utifrån detta synsätt skulle man kunna hävda att hutuernas revolution och sammanslutning i kombination med deras tydliga majoritet resulterade i att det blev ett logiskt och rationellt val för tutsieliten och flyktingarna att koordinera och mobilisera sin grupp för att försöka säkra eller öka sin makt.

Det är dock viktigt att, som Lemarchand hävdar, inte sätta likhetstecken mellan mobiliserad etnicitet och rationalitet. Han menar att det i vissa fall inte är

rationellt att mobilisera kring just etnicitet. I t.ex. Burundi har tutsieliten tills nyligen mer eller mindre förnekat existensen av olika etniska identiteter i Burundi och har avfärdat hutupolitiker som ”tribalists”. De representerar enligt tutsierna alltså inte en hutumajoritet utan en mängd olika stammar. Syftet med detta agerande är att de genom förnekandet av olika etniciteter också omöjliggör etnisk diskriminering som politiskt problem eller källa till konflikt. Vi ser i det här fallet hur eliten söker politisk legitimitet genom att inte betona etnicitet utan snarare förneka den gemensamma identiteten som tutsier (Lemarchand 1994:30f.).

Det är också problematiskt att överbetona individens rationella och medvetna val i manipuleringen av identitetskonstruktioner. Det måste finnas någon bakomliggande faktor som mobiliseringen kan få fäste i (Lake och Rothchild 1998:293). Detta inser också Brass som skriver att mobiliseringen begränsas av de rådande värdegrunderna inom gruppen som är beroende av ekonomiska och sociala förhållande (Brass citerad i Spencer och Wollman 2002:48).

Vi instämmer i skepsisen mot att se mobilisering av flyktingar på grundval av etnicitet som rationell. Flyktingars stora behov av identitet och gruppstillhörighet kan i motsats till rationell medvetenhet vara avgörande för att de blir särskilt mottagliga för etnisk mobilisering, vilket gör dem till en användbar grupp för etniska aktivister och politiska entreprenörer. Det är istället troligt att icke-rationella faktorer som flyktingars utsatthet när det gäller många aspekter såsom osäkerhet och känslan av hemlöshet samt upprivande minnen och politiska myter skapar ett extra starkt behov av identitet.

6.4 Myter och minnen

Myter och minnen är viktiga för behovet, men också för mobiliseringen, av flyktingar och etnicitet. Framför allt flyktingläger kan vara platser där myter och minnen sprids antingen medvetet eller omedvetet.

Liisa H. Malkki genomförde under ett år i mitten av åttiotalet en studie i Tanzania bland hutuflyktingar från Burundi och menar att vissa situationer och omständigheter i exil kan skapa etnisk absolutism (Malkki 1995:15). Trots att Malkki endast studerar burundiska hutuflyktingar specifikt tror vi att den effekt som myter och minnen får är mer eller representativ för flyktingskapet generellt, med tanke på dess extrema utsatthet och känsla av hemlöshet. Globalt sett varierar denna utsatthet, men i Great Lakes-regionen har situationen för flyktingarna i princip varit lika allvarlig i alla länder och för både hutuer och tutsier. Det är dock viktigt att betona att myterna är olika för hutuer och tutsier, men det är effekterna som är de samma, i form av den polarisering och etniska identifiering som de skapar (Smith 1999:58).

En uppfattning som sprids i ett av lägren Malkki studerade var att hutuerna kommit till området som idag kallas Burundi redan ett hundra år före Kristus, medan tutsierna kom först för fyra hundra år sedan (Malkki 1995:60f.). Anthony D. Smith kallar detta för ”myth of temporal origins” och menar att bestämda tillfällen i historien är viktiga för gruppens utveckling och identitet (Smith 1999:

63). Smith nämner också ”myth of location and migration” som viktiga och denna kan spåras i flyktingarnas tankar om att hutuerna ursprungligen kom från Centralafrika, medan tutsierna kom från Somalia eller området kring Nilen i allmänhet (Malkki 1995:68).

Enligt hutuerna som Malkki pratade med var de, innan tutsierna kom till Burundi, inte hutuer alls. De var abantu, som betyder bantufolk eller helt enkelt människor. Det var enligt dem tutsierna som benämnde dem hutu, som betydde slav eller tjänare. Tutsiernas anländande sågs alltså som orsaken till den upplevda förändringen från människor till slavar. Bland flyktingarna rådde uppfattningen att hutuerna lurats till slaveri av tutsierna genom att de blivit givna kor i utbyte mot en mängd gentjänster och plikter gentemot tutsierna (ibid:69-71).

Malkki redogör för hur flyktingarna i lägret kontinuerligt utforskade och betonade gränserna mellan ”self and other”, hutu och tutsi samt mellan gott och ont (ibid:54). Detta stämmer väl överens med Nira Yuval-Davies och Helena Lindholm Schulz syn på etnicitet då de menar att etnicitet skapas i dualistisk relation till ”the other” (Yuval-Davies 1997:46f.) och att ”det krävs någon annan för att självet skall kunna definieras” (Lindholm Schulz 2002:68). I denna process där ”vi” definieras blir också klassificeringen av ”de” ett naturligt resultat med ökad polarisering som följd.

En självklart viktig del av de vittnesmål och berättelser som spreds bland flyktingarna handlade om massakerna 1972. Det pratades aldrig om specifika individer som utförde de fruktansvärda handlingarna utan förbrytarna uppfattades som en homogen kategori som benämndes: tutsierna (Malkki 1995:93). Detta kan förstås som en del av det som kallas ”victimisation”, som syftar på processen att avhumanisera ”dem” och idealisera och glorifiera ”vi” (Devine-Wright 2003:15).

Kollektiva minnen av fysiskt våld ökar parternas känslomässiga inblandning i konflikten. Trots att det i de flesta fall inte är en familjemedlem eller någon nära anhörig som utsätts för våldet, får mänskliga förluster i konflikter mellan olika etniska grupper en stor känslomässig betydelse. Förlusterna känns ändå upprivande och offren upplevs som släkt eller närstående. Det fysiska våldet uppfattas som en gruppangelägenhet och gruppmedlemmar ser förluster som gruppförluster (Bar-Tal 2003:80f.).

Processen i flyktinglägret, men också i regionen i allmänhet, skulle kunna klassas som skapandet av ”imagined communities”. Inte ens i de minsta etniska eller nationella kollektiv kommer alla medlemmar att se eller lära känna varandra. Trots detta upplever dessa främlingar en känsla av gemenskap med varandra (Anderson citerad i Spencer och Wollman 2002:37, Yuval-Davies 1997:16, Calhoun 1994:278f.).

Malkki menar att det var i flyktinglägren som människorna skapade sin kollektiva identitet och upplevda gemenskap: ”The refugee camp had become both the spatial and the politico-symbolic site for imagining a moral and political community” (Malkki 1995:16).

I sin bok kommer Malkki fram till en spännande slutsats, nämligen att identitetskonstruktioner utvecklades olika i olika kontexter. I flyktinglägret Mishamo var det tydligt hur lägret hade blivit en central plats för att återskapa en etnisk hutuidentitet som byggde på hämndbegär mot tutsierna. Denna radikala och

militanta identitet skapades i den isolerade situation som lägrets geografiska läge innebar. På en avlägsen plats där det i princip rådde total avsaknad av tutsier, kunde känslan av underordnad kommas ihåg, förstärkas och spridas (ibid:passim, Waters 2003).

Flyktingarna som levde i staden Kigoma fann en icke-politisk burundisk identitet och verkade hitta sätt anpassa sig till och inneha flera identiteter. För att assimilera sig till den Tanzanianska identiteten, konverterade folk till islam, började prata Swahili och ingick blandäktenskap (Malkki 1995:3, Waters 2003).

En orsak till skillnaderna mellan läger och stad var enligt Malkki den isolerade situation som flyktingarna i Mishamo levde i. Genom att klumpa ihop en så stor massa hutuer i ett område avskilt från andra grupper och genom en hård Tanzaniansk kontroll objektifierades flyktingarna som hutuer (Malkki 1995:234f.).

7 Flyktingar, staten och säkerhetsdilemmat

För att verkligen förstå flyktingströmmarnas påverkan på de många konflikter i Great Lakes-området är det av största vikt att se till den bredare regionala kontexten. De stora flyktingströmmar som rör sig över statsgränserna påverkar både den inomstatliga och mellanstatliga säkerheten i regionen. Detta har enligt Lemarchand resulterat i att staterna i regionen mer eller mindre har kollapsat: Han menar att "[...] it is in Rwanda, Burundi, and Zaire that the collapse of state systems is most patently traceable to insurgencies born of refugee flows" (Lemarchand 1997). Det finns alltså enligt Lemarchand ett tydligt samband mellan flyktingsströmmar och försvagandet av stater. I detta kapitel vill vi undersöka hur det samband kan förstås.

7.1 Svaga stater

David A. Lake och Donald Rothchild menar med många andra att svaga stater är ett nödvändigt villkor för att en konflikt som kretsar kring etnicitet ska kunna bryta ut (Lake och Rothchild 1998:294). Denna tanke går igen hos Kalevi J. Holsti när han hävdar att regioner av svaga stater är krigszoner (Holsti 1996:141). Vi kan åtminstone anta att sådana regioner präglas av mer eller mindre regional instabilitet.

Holsti och Barry Buzan har studerat svaga stater och definierar detta fenomen som att staten har förlorat vertikal och horisontell legitimitet. Det första innebär förhållandet mellan staten och folket och syftar på rätten att styra. Detta ska inte blandas ihop med regeringens popularitet, utan handlar om en underliggande och djupgående lojalitet med idén om staten och dess institutioner (Buzan 1991:97, Holsti 1996:84f.). Den horisontella legitimiteten handlar om attityder medborgarna emellan. I samhällen där det existerar marginalisering och förtryck av vissa grupper råder det alltså en låg horisontell legitimitet (Holsti 1996:88).

I teorin om svaga stater ignoreras flyktingars betydelse, vilket blir tydligt i Holstis resonemang om orsaker till att konflikter sprids, där han helt bortser från flyktingars påverkan (ibid:133). Eftersom vi anser att det finns många passager i litteraturen där denna koppling borde göras vill vi visa hur flyktingströmmarna mellan länderna i Great Lakes-regionen har påverkat staternas stabilitet och styrka negativt och därmed också haft betydelse för regionens konflikter i allmänhet.

Flyktingströmmar utmanar enligt oss det Buzan kallar statens fysiska bas som består av ett definierat territorium, befolkning och naturresurser. Detta är den mest konkreta del av det Buzan uppfattar som staten och han menar att det därför är den del som tydligast kan kopplas till staters säkerhet (Buzan 1991:90f.). Ett underminerande av den fysiska basen kan på detta sätt bidra till ett försvagande av staten.

Genom flyktingarnas delaktighet i uppror och angrepp över statsgränser utmanas en grundläggande komponent av staten, nämligen territoriet. Även själva förflyttningen över statsgränser innebär en stark påfrestning på gränserna, men även på territoriet som sådant (Mary Douglas enligt Malkki 1995:7).

Att flyktingströmmarna i Great Lakes-regionen även har påverkat befolkningen är självklart då det handlar om en betydande del av denna som fysiskt förflyttas ifrån en stat till en annan, vilket har lett till att den etniska sammansättningen har förändrats i flyktingarnas hemland, men än viktigare i mottagarlandet. Som exempel på detta kan flyktingströmmarna till Zaire från Rwanda efter folkmordets slut nämnas. De hundratusentals flyktingar som anlände förändrade den etniska sammansättningen och orsakade polarisering mellan hutuer och tutsier. Flyktingarna försvagade på detta sätt den horisontella legitimiteten i Zaire.

Buzan skriver att även en liten mängd flyktingar kan orsaka oro för en hotad etnisk renhet och rädslan för att flyktingarna ska få makt är lätt att föra in på den politiska agendan som ett säkerhetsproblem (Buzan 1991:93f., Hassner 1998:278).

Det är också självklart att flyktingströmmar får stora konsekvenser för miljö och naturresurser. Burundi och Rwanda är Afrikas mest tätbefolkade länder, vilket gör att flyktingströmmar till dessa länder gör situationen än värre. Denna demografiska situation gör markbristen i dessa områden, men även i östra D.R. Kongo, till en viktig anledning till konflikt.

På grund av detta kritiska läge blir länderna motvilliga till att tillåta storskaliga återvändanden av sina flyktingar (Lemarchand 1997). Detta leder till en sorts statslöshet för flyktingarna, vilket förstärker den redan existerande känslan av hemlöshet. Denna utstötthet ökar förmodligen förbittringen och frustrationen gentemot hemlandet, vilket gör det ännu mer troligt att de kommer att delta i väpnade aktioner för att möjliggöra deras hemkomst (Lemarchand 1994:173f.).

Återvändandet av flyktingar är betydelsefullt då det bidrar till en känsla av att konfliktlösningssprocessen går åt rätt håll (Wallensteen 2002:160). Denna process kan dock inte ses som ovillkorligt positiv utan kan vara kantad av stora problem. I Burundi har flyktingarnas egendom ofta blivit omhändertagen och staten kan eller vill inte kompensera dem för detta, vilket tillsammans med en generell konkurrens om knappa resurser kan skapa splittring vid återvändandet (International Crisis Group, Lemarchand 1994:174). Vi anser att bristen på kapacitet och vilja att kompensera de återvändande flyktingarna orsakar en förtroendekris som kan bidra till en försvagad vertikal legitimitet genom underminerandet av idén om staten och dess institutioner. Den horisontell legitimitet försvagas också genom den konflikt som uppstår mellan flyktingarna och de som tagit över deras egendom.

Buzan hävdar att det mest särskiljande draget för svaga stater är inhemskt genererade hot mot statens säkerhet, vilket vi anser att flyktingströmmarna är ett

tydligt exempel på. Bristen på vertikal och horisontell legitimitet har i regionen resulterat i en brist på politiskt och socialt samförstånd. Detta har gjort att våld har blivit ett omfattande och vanligt inslag i den politiska vardagen (Buzan 1991:99).

Statens svaghet har alltså varit en betydande orsak till att människor tvingats på flykt. Vi har dock visat att flyktingströmmarna i sig också har spätt på dessa problem och ibland till och med skapat dem. Detta kan kopplas till ytterligare ett cirkelresonemang som Holsti för fram, där vi menar att flyktingströmmar har en central roll. Han benämner problemet ”state-strength dilemma”, som innebär att den svaga staten hamnar i en ond cirkel när den försöker bli starkare. Svaga stater använder ofta tvivelaktiga medel och utnyttjar sociala spänningar mellan olika grupper i samhället, med syftet att skapa politiskt stöd, och på så sätt förstärka staten. Dessa försök att stärka staten resulterar ofta i motstånd, som svaga stater ofta hanterar med våld och diskriminerande politik, vilket minskar den vertikala horisontella legitimiteten (Holsti 1996:116f.).

I detta motstånd spelar diasporagrupper och flyktingströmmar i allmänhet en central roll. Statens diskriminerande politik kanske inte påverkar dem direkt, men späder på deras ilska, frustration och därmed vilja att störta eller försvaga regimen. Marginaliserade inhemska grupper spelar självklart också en roll, men de har förmodligen inte samma möjligheter att mobilisera stöd då de känner sig kontrollerade av staten. Som stöd för detta kan situationen i Burundi efter massakerna 1972 nämnas, då hutuupproret resulterade i en massaker genomförd av tutsiarmén med stora flyktingströmmar som följd. Lemarchand och Martin skriver följande om flyktingarnas betydelse i motståndet:

[...] lacking all potential sources of leadership, decimated and deeply traumatized by the terrible vengeance visited upon them, the Hutu living in Burundi are neither willing nor able to instigate further revolts. Entirely different, however, is the attitude of the Hutu refugee community in exile (Lemarchand och Martin citerade i Malkki 1995:37).

Den stora flyktingmassan kan också ses som en särskilt marginaliserad grupp vilket gör att deras förtroende för staten och dess institutioner minskar. Marginaliseringen har ofta ursprung i att alla grupper inte inkluderats i det homogeniserande nationalstatsprojektet, vilket gör att de kan börja ta till sig etnonationalistiska tankar för att förbättra sina positioner i samhället. Detta gör enligt oss att flyktingarnas motstånd kan förstås som en del i en bredare nationsbyggnadsprocess.

Sammanfattningsvis leder det ursprungliga målet att förstärka staten istället till att den försvagas.

Relationen mellan de teorier Holsti och Buzan presenterar ligger till grund för skapandet av kollektiva rädslor och osäkerhet, vilket vi kommer att gå närmare in på här nedan.

7.2 Kollektiva rädslor och säkerhetsdilemmat

Enligt Lemarchand grundar sig de olika konflikterna i Great Lakes-regionen till stor del på den exkluderande politik som både hutuer och tutsier för. Denna medvetna utestängning resulterar i att den grupp som får tillgång till den politiska makten anklagas och beskylls av den andra och ses som orsak till deras tillintetgörande. Vidare hävdar han att, det på grund av denna inställning blir av allra största vikt för de två grupperna att kämpa och sträva efter etnisk homogenitet eftersom den ses som en garanti för deras överlevnad. Det enda sättet att uppnå och säkerställa denna fysiska säkerhet är att eliminera sina motståndare, vilket i princip gör dödandet till varje gruppmedlems moraliska plikt (Lemarchand 1997, Chege 1997).

Dessa tankar kan på ett tydligt sätt länkas till Lake och Rothchild, vilka hävdar att konflikter mellan etniska grupper just bygger på kollektiva rädslor för framtiden. När dessa rädslor uppstår skapas ett säkerhetsdilemma som grundar sig på att man utav rädsla och brist på fullständig information använder våld i preventivt syfte. Rädslorna i sig uppstår ofta då staten inte kan säkerställa den fysiska tryggheten för olika grupper, vilket i sin tur beror på att staten i allt större grad försvagas och förlorar sin auktoritet. I och med statens svaghet ökar också gruppernas rädsla för sin överlevnad vilket betydligt ökar risken för att allvarligt våld ska bryta ut (Lake och Rothchild 1998: 294, 303).

Som vi tidigare nämnt genomsvyrar dessa kollektiva rädslor hela regionen och kanske framförallt de mycket stora flyktingströmmar som konflikterna orsakat. Flyktingarnas utsatthet kan kopplas till det Kinnvall benämner ”existensiell oro”, vilket just innebär en avsaknad av en grundläggande känsla av säkerhet och tillit (Kinnvall 2004:746). Ett rationellt svar från flyktingarna på denna rädsla för framtida hot och faror blir att använda sig av våld för att möjliggöra en trygg återkomst till sitt hemland. Detta har varit tydligt i de flesta flyktingsituationer i regionen. RPF:s bildande och invasion av Rwanda kan förstås på detta sätt liksom de många gränsöverskridande attacker som burundiska respektive rwandiska hutuflyktingar har genomfört från Tanzania respektive Zaire/Demokratiska Republiken Kongo Listan kan göras längre och alla belyser hur rädslor inför återvändandet och misstankarna mot den inhemska regeringen leder till att flyktinggrupper tar till våld (International Crisis Group, Lemarchand 2004:395f.).

Det är enligt oss också möjligt att hävda att det omvända förhållandet är rådande mellan staten och dess flyktingar, dvs. att staterna i regionen också har en djup rädsla för sin säkerhet på grund av de stora mängderna flyktingar i andra länder. Statens eller de styrandes rädsla förstärks också av att de vet att dessa stora flyktingmassor ofta motsätter sig deras styre, samt att det i flyktingströmmarna finns många extremistiska element, vilka får externt och utländsk stöd.

Tutsiregimen och Paul Kagames rädsla för det stora antalet hutuflyktingar som flydde till Zaire efter folkmordet 1994 är ett bra exempel på detta. Denna oro och osäkerhet resulterade i att Rwanda och Uganda 1996 aktivt stöttade den etniska rebellgruppen banyamulenges attack mot flyktingläger i de två provinserna norra och södra Kivu i Zaire. Anledningen till att man valde att backa upp rebellgrupperna och till viss del även själv delta berodde på en rad faktorer. Först och främst ville man få slut på de angrepp som organiserades från flyktingläger i norra Kivu för att på så sätt säkra Rwandas västra gräns. Vidare ville man även

genom att attackera flyktingläger i Södra Kivu där ca 150 000 hutuflyktingar från Burundi fanns, förstöra rekryteringsbasen för den främsta huturebellgruppen i Burundi CNDD (Conseil National pour la Défense de la Démocratie) (Lemarchand 1997). Lemarchand uttrycker på ett tydligt sätt hur Rwandas rädslor och säkerhetstänkande resulterade i ett val att attackera flyktinglägren:

”Here the security gains achieved by the destruction of the refugee camps must be weighed against the infiltration of scores of Interhamwe and ex-FAR through the return to their homeland of half a million refugees” (Lemarchand, 1997).

Denna rädsla för exilbefolkning från statens sida blir också tydlig i de burundiska myndigheternas agerande gentemot hutuflyktingarna i Tanzania. Regimens oro för detta upplevda hot utanför Burundis gränser, blir tydligt i rapporterna om hur polisen förföljde exil-hutuer i utlandet även efter de hade sagt upp sitt medborgarskap (Malkki 1995:37). Efter årtionden av organiserade rebellattacker var tutsiregimen i Burundi så orolig för det potentiella hot som flyktingarna utgjorde att den tvingade många av flyktingarna i Tanzania att återvända. Detta agerande förstärkte flyktingarnas rädsla för att också bli hemskickade till en regim som fortfarande grovt diskriminerade hutubefolkningen, vilket i sin tur ledde till att våldet sågs som enda utväg för ett säkert återvändande (International Crisis Group).

7.3 Militarisering av flyktingläger

Vi har visat att en stor anledning till att flyktingströmmarna får en så gigantisk spridningseffekt är dess extremistiska element, som kan utgöras av delar av den störtade armén eller regeringen milis. Militariseringen av flyktinglägren syftar på just dessa eller andra icke-civila gruppers inflytande, men också införseln av vapen, förekomsten av militär träning och rekrytering (Yu 2002:1). Denna företeelse är och har varit förekommande i bl.a. västra Tanzania och östra Zaire (International Crisis Group, Hiroko 2003:138). Milis och ex-militärer är en mäktig mobiliseringskraft och en stor orsak till den osäkerhet som flyktingarna känner.

Att avmilitarisera flyktinglägren är följaktligen en logisk första åtgärd för att undvika spridning av konflikten. Detta genomförs genom att skilja icke-civila element från de andra flyktingarna. Det är dock svårt att identifiera och urskilja milis och ex-militär från resten, vilket gör avmilitariseringen än mer komplex. De extremistiska elementen låter sig heller inte alltid förflyttas frivilligt, varför det kan bli nödvändigt att tvinga bort dem med hjälp av militär personal, något UNHCR inte har mandat att göra (Yu 2002:2,7).

Vi anser att problemen kring avmilitarisering av flyktingläger är en intressant fråga som borde bli föremål för kommande forskning.

8 Slutsatser

Vi har i denna uppsats studerat flyktingströmmars påverkan på förstärkandet av de etniska identiteterna och den mer allmänna regionala säkerheten och stabiliteten.

Akizuki Hiroko skriver att ”the very existence of refugees has the potential to threaten and destabilize the security of the asylum country” (Hiroko 2003:137).

Det finns många aspekter av flyktingströmmarna som har bidragit till denna destabilisering.

Alla som lever i Great Lakes-området, upplever givetvis en mer eller mindre kaotisk livssituation, men de som flytt är dock oftast de som varit mest utsatta och hotade i konflikten. Dessa extrema och påfrestande förhållanden gör att vi anser att det går att skilja flyktingarna som grupp från individer i allmänhet. På grund av flyktingars känsla av hemlöshet och osäkerhet utvecklas ett extra starkt behov av identitet och grupptillhörighet. Den förstärkta etniska identifieringen, som vi har sett exempel på i Liisa H. Malkkis studie, ökar riskerna för etnisk polarisering. Det stora behovet av identitet leder också till att flyktingar lättare kan manipuleras och användas av etniska aktivister och politiska entreprenörer.

Flyktingars rädsla, osäkerhet och minnen av förtryck kan, tillsammans med det faktum att makt i denna region innebär en etnisk grupps totala dominans över en annan, leda till att våld ses som den enda möjligheten till både ett ”säkert” återvändande till hemlandet och till att uppnå fysisk säkerhet. De extremistiska elementen inom flyktingströmmarna förstärker denna explosiva mix och leder till hämndbegär gentemot hemlandet.

Vi har också kommit fram till att flyktingströmmarna i regionen har bidragit till staternas försvagande genom utmanandet av både deras fysiska bas och idéen om staten och dess institutioner. På detta sätt har både den horisontella och vertikala legitimiteten minskat. Flyktingarnas påverkan på detta behandlas ej i litteraturen kring teorin om svaga stater. Vi anser därför att vi till viss del bidragit till en ökad förståelse för ytterligare en intressant dimension av en redan omfattande teori.

Flyktingströmmar har inte bara skapat och förstärkt interna utan också mellanstatliga spänningar. Det är dock intressant att notera att dessa spänningar inte har resulterat i något traditionellt mellanstatligt krig där två länders militära styrkor stått mot varandra. Vi tror att flyktingströmmar är en av orsakerna till detta. Istället för att riskera att förlora makten i ett förlorat krig väljer de styrande i regionen att ge stöd till rebell- och flyktinggrupper i grannländer i hopp om att dessa kan överta makten inifrån.

Som vi redan i inledningen av detta uppsatsarbete misstänkte kan flyktingproblemet i respektive land omöjligtvis skiljas från sin regionala kontext. Tutsifyktingarna från Rwanda har påverkat hutu-tutsi-relationerna i Burundi på

samma sätt som hutuflyktingarna från Burundi har påverkat de etniska motsättningarna i Rwanda.

Avslutningsvis har vi kommit fram till att det rör sig om en cirkeleffekt. Flyktingströmmarna uppkommer ju självklart inte av sig själva utan är ofta en konsekvens av konflikt och andra förödande omständigheter. Vad vi har visat, gällande Great Lakes-regionen, är dock att flyktingströmmarna och flyktingskapet har förstärkt de problem som de flytt ifrån, vilket har gjort dem till en orsak till fortsatta eller nya konflikter. Konsekvensen har alltså blivit orsak, vilket även Lemarchand hävdar när han skriver om "the transformation of refugee-generating conflicts into conflict-generating refugees" (Lemarchand 1997).

Referenser

- Aggestam, Karin, 2004. "Inledning: Teoritraditioner om rättfärdiga krig", s. 9-24 i Aggestam, Karin (red.) *(O)rättfärdiga Krig*. Lund: Studentlitteratur
- Bar-Tal, Daniel, 2003. "Conflicting Memory of Physical Violence: its Contribution to the Culture of Violence", s. 77-93 i Cairns, Ed - Roe, Mícheál D. (red.) *The Role of Memory in Ethnic Conflict*. New York: Palgrave MacMillan.
- Buzan, Barry, 1991. *People, States & Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2:a upplagan. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Calhoun, Craig, 1994. *Social Theory and the Politics of Difference*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Castles, Stephen – Miller, Mark J., 1997. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 3:e upplagan. New York: Palgrave MacMillan
- Chege, Michael, 1997. "Introduction", i *African Studies Quarterly*, vol. 1 nr.3. <http://web.africa.ufl.edu/asq/v1/3/1.htm>
- Christensen, Hanne, 1985. *Refugees and Pioneers: History and Field Study of a Burundian Settlement in Tanzania*. Genève: United Nations Research Institute for Social Development.
- Devine-Wright, Patrick, 2003. "A Theoretical Overview of Memory and Conflict", s. 9-33 i Cairns, Ed - Roe, Mícheál D. (red.) *The Role of Memory in Ethnic Conflict*. New York: Palgrave MacMillan.
- Esaiasson, Peter – Gilljam, Mikael – Oscarsson, Henrik – Wängnerud, Lena, 2003. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Ferguson, Brian R., 2003. "Introduction: violent conflict and control of the state", s. 1-58 i Ferguson, Brian R. (red.) *The State, Identity and Violence*. London: Routledge
- Geertz, Clifford, 1996. "Primordial Ties", s. 40-45 i Hutchinson, John – Smith, Anthony D. (red.) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Gross Stein, 2001. "Image, Identity, and the resolution of violent conflict", s. 189-208 i Crocker, Chester A. – Hampson, Fen Osler – Aall, Pamela (red.) *Turbulent Peace: the challenges of managing international conflict*. Washington D.C.: United States Institute for Peace
- Hardin, Russell, 1995. *One for All. The Logic of Group Conflict*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hassner, Pierre, 1998. "Refugees: a Special Case for Cosmopolitan Citizenship", s.273-286 i Archibugi, Daniele – Held, David – Köhler, Martin (red.) *Re-imagining Political Community*. Cambridge: Polity Press.

- Hiroko, Akizuki, 2003. "Forced Displacement and the Prevention of Further Conflicts: Lessons from the African Great Lakes Region and Kosovo", s.133-164. *Containing Conflict. Cases in Preventive Diplomacy*. Tokyo: Japan Center for International Exchange.
- Holsti, Kalevi, J., 1996. *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hylland Eriksen, Thomas, 1993. *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- International Crisis Group, 1999. "Burundian Refugees in Tanzania: The Key Factor to the Burundian Peace Process", i *Africa Report No 12*. http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400035_30111999.pdf
- Kay, Reginald, 1987. "Burundi and the genocide", s.1-12 i *The Minority Rights Group Report No. 20*.
- Kinnvall, Catarina, 2004. "Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security", s. 741-767 i *Political Psychology*, vol. 25, nr. 5.
- Kymlicka, Will, 2004. "Nation-Building & Minority Rights: Comparing Africa & the West", s. 54-71 i Berman, Bruce – Eyoh, Dickson - Kymlicka, Will (red.) *Ethnicity & Democracy in Africa*. Athens: Ohio University Press
- Lake, David A. – Rothchild, Donald, 1998. "Containing Fear: The Origin and Management of Ethnic Conflict", s. 292-326 i Brown, Michael E. – Coté Jr, Owen R. – Lynn-Jones, Sean M. – Miller, Steven E. (red.) *Theories of War and Peace*. Cambridge: The MIT Press.
- Lema, Antoine, 1993. *Africa Divided. The Creation of "Ethnic Groups"*. Lund: Lund University Press.
- Lemarchand, René, 1994. *Burundi. Ethnic Conflict and Genocide*. Cambridge: Woodrow Wilson Center Press
- Lemarchand, René, 1997. "Patterns of state collapse and reconstruction in Central Africa: reflexions on the crisis in the Great Lakes", i *African Studies Quarterly*, vol. 1 nr. 3. <http://web.africa.ufl.edu/asq/v1/3/2.htm>
- Lemarchand, René, 2004 (A). "The Burundi Genocide", s. 321-337 i Totten, Samuel – Parsons, William S. – Charny, Israel W. (red.) *Century of Genocide*. 2:a upplagan. New York: Routledge
- Lemarchand, René, 2004 (B). "The Rwanda Genocide", s. 395-412 i Totten, Samuel – Parsons, William S. – Charny, Israel W. (red.) *Century of Genocide*. 2:a upplagan. New York: Routledge
- Lindholm Schulz, Helena, 2002. *Krig i vår tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindholm Schulz, Helena, 2004. "Den nya tidens krig och rättfärdigandets diskurser", s. 95-114 i Aggestam, Karin (red.) *(O)rättfärdiga Krig*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Malkki, Liisa H, 1995. *Purity and exile. Violence, memory and national cosmology among hutu refugees in Tanzania*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Melvern, Linda, 2003. *Att Förråda Ett Folk. Västmakterna och Folkmordet i Rwanda*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Miall, Hugh – Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom, 1999. *Contemporary Conflict Resolution*. Cambridge: Polity Press
- Puri, Jyoti, 2004. *Encountering Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishing
- Smith, Anthony D., 1999. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- Spencer, Philip – Wollman, Howard, 2002. *Nationalism. A Critical Introduction*. London: Sage Publications Ltd.
- Stavenhagen, Rodolfo, 1996. *Ethnic conflicts and the nation-state*. London: MacMillan Press Ltd.
- Reyntjens, Filip, 1996. *Landet med kuppen utan slut*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Wallensteen, Peter, 2002. *Understanding Conflict Resolution*. London: Sage Publications Ltd.
- Waters, Tony, 2003. "Ethnicity and Burundi's Refugees" i *African Studies Quarterly*, vol.7 nr.1. <http://web.africa.ufl.edu/asq/v7/v7i1a5.htm>
- Yu, Lisa, 2002. "Separating ex-combatants and refugees in Zongo, DRC: peacekeepers and UNHCR's "ladder of options"", i *New Issues in Refugee Research. Working Paper No. 60*.
- Yuval-Davies, Nira, 1997. *Gender and Nation*. London: Sage Publications Ltd.

